

Profesör Charles K. Rowley ile Mülakat

PIYASA: Sayın Rowley, iktisatçılığı meslek olarak nasıl seçtiniz?

ROWLEY: Buna cevap vermek zor. İlk başta tarihçi olmak istemiştim. Ancak tarihçi piyasası geniş değildi ve iktisatçı piyasası açılmaya başlıyordu. Bu, 1957 yılında oluyor. O zaman Keynezyen devrimin ortalarıydı ve iktisadın dünya problemlerini çözebileceği şeklinde bir inanç vardı. Naif bir şekilde iktisadı seçtim. Lisans ve doktora eğitimimden sonra da akademik iktisatçılığı meslek edindim.

PIYASA: O zamanlar hâkim iktisat (neo-klâsik iktisat) sizi tatmin ediyor muydu? Kamu Tercihî Teorisi ile ne zaman uğraşmaya başladınız?

ROWLEY: Nottingham Üniversitesi'nden mezun olduğumda bu ilginç konu hakkında hiçbir bilgim yoktu. O zamanlar yeni kurulmakta olan Canterbury Üniversitesi'nde çalışmaya başladım. Bu kurum yeni olduğu için yeni iktisatçılar geliyordu. Burada ikinci yılımda, kariyerimin önemli dönüm noktalarından biri olarak Edwin West ile tanıştım. Kendisi Milton Friedman'la bir yıl çalıştıktan sonra Canterbury'e gelmişti. Canterbury'e geldikten sonra "Eğitim ve Devlet" konulu bir konuşma yaptı. Bu konuşma büyük bir tartışma başlattı ve hemen arkasından da yayınlandı. Bu kitapta West sadece eğitim sisteminin devlet tekelinden çıkarılmasını değil, anne-babaların çocuklarını formal bir eğitimden geçirip geçirmeme haklarının da olması gerektiğini ileri sürmekteydi. Tabii bu çok büyük tepki çekti. Devlet buna şiddetle karşı çıktı. Fakültedeki arkadaşlarımızın bazıları kendisiyle konuşmuyorlardı bile. Fakat benim ilgimi çekti. Kendisiyle konuşmaya başladık. Bana Chicago'daki Kamu Tercihî, Hukuk ve İşlem Maliyetleri Programlarını tanıtan Edwin West olmuştur. Bu konular daha sonra kariyerimin merkezi haline geldi. Ayrıca, devletin doğası ve rolü hakkında gözlerimin açılmasına da yardımcı oldu. Böylece, okuyabildiğim herşeyi okumaya başladım. Bu benim hayatımda önemli bir dönüm noktasıydı. O dönemde, entelektüel iklim oldukça kötüydü, zira Canterbury tamamen solcu bir okuldu. 1968-1969 yıllarında her ne kadar, İngiliz öğrenciler savaşa uğraşmıyorlarsa da, Amerikan öğ-

rencileri desteklemek için savaş gündemdedi. Bu dönemde Edwin West'in konuşmasına izin vermiyorlardı. Sonuçta Canterbury bizler için oldukça rahatsız bir yer haline geldi. West Kanada'daki Carleton Üniversitesi'ne gitti ve geçen yılki (2001) vefatına kadar orada kaldı. Ben de o dönemde tek serbest piyasa taraftarı okul olan York Üniversitesi'ne gittim. York'ta Alan Peacock ve Jack Wiseman gibi ünlü iktisatçılarla çalışmaktan oldukça mutluydum. Herhangi bir saldırıyla karşılaşmadan rahatlıkla çalışabileceğim bir ortama kavuşmuştum.

PİYASA: O zamanlar sanayi iktisadı gibi alanlarda mı çalışıyordunuz?

ROWLEY: Başlangıçta sanayi iktisadında çalışıyordum. Ama ilk aşamalarda bile, başta George Stigler olmak üzere, Chicago tarzı çalışmalar ilgimi çekiyordu. Hiçbir zaman eski-moda yapı-davranış-performans yaklaşımı ilgimi çekmemişti. York'a gittiğimde, Kamu Tercih üzerine bir ders açmayı planlıyorlardı. Bana bu dersi verip veremeyeceğimi sordular. Ben de 1970'te ciddi olarak Kamu Tercih çalışmaya başladım. Sonrası ise, bir diğer önemli aşamayıydı. 1974'te İngiltere'de bir derleme yapmamı istediler. James Buchanan ve Gordon Tullock'a derlemeyi gönderdim. Onlar da beni Blacksburg, Virginia Polytechnic Institute'da yazı geçirmek üzere davet ettiler. Bu benim için gerçek bir dönüm noktası olmuştur.

PİYASA: O dönemde klâsik liberal prensiplere bakışınız nasıldı?

ROWLEY: 1970 itibariyle klâsik liberal prensiplerin önemine ikna olmuş-tum. Meslektaşlarımla karşılaştırıldığımda her zaman serbest piyasa taraftarıydım. Doktorada Friedman'ın *Kapitalizm ve Özgürlük* kitabıyla karşılaştım. George Stigler'in ve Kenneth Boulding'in ders kitapları bana Alvin Hansen veya Joan Robinson'dan daha cazip gelmekteydi. Ortalama İngiliz öğrencisine göre her zaman daha fazla serbest piyasa taraftarı olmuş-tum. Benim için gerçek dönüm noktası Canterbury'de Edwin West ile tanışmam olmuştur.

PİYASA: Amerika'ya ne zaman geldiniz? Hâkim iktisadın Kamu Tercih'i'ne bakışı o zamanlar genel olarak nasıldı?

ROWLEY: 1974'te sadece kısa bir ziyaret için geldiğim dönem ile, nihaî olarak 1983'te Amerika'ya yerleştiğim dönem arasında büyük bir fark vardı. 1974'te Kamu Tercih'i hem iktisat hem de siyaset bilimi tarafından düşmanca karşılanmaktaydı. Çalışılmaması gereken bir alan olarak görülmekteydi. İktisat ve siyaset biliminin bazı temel kavramlarına meydan okuyan bir bakış açıydı. Meselâ, Kamu Tercih'i Teorisi devletin elinden gelenin en iyisini yaptığı ve hataların sadece bilgi eksikliğinden kaynaklandığı argümanına karşı çıkmıştır ve devlet başarısızlığının (government failure) sistemin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Bu iktisatçıları üz-müştü. Siyaset bilimciler ise hâlâ *Plato ve İdeal Devlet* anlayışına sahiptiler. Davranışçılık (Behaviorism) yaklaşımına yakın olanlar da rasyonel seçim modelini benimsememişlerdi. Kamu Tercih'i, iktisatçılardan çok daha fazla siyaset bilimcileri rahatsız ediyordu. Blacksburg'u ilk defa ziyaret ettiğimde bile, her ne kadar Kamu Tercih'i Merkezi uyum içinde çalışsa da, diğerleri Kamu Tercih'i Merkezi'n-

de çalışanların deli olduğunu düşünmekteydi. 1983'e gelindiğinde bu durum değişmişti. Siyaset bilimi ve iktisat içinde Kamu Tercih çalışanlar vardı. Ayrıca, geçmiş yılların tecrübesi Kamu Tercih'i ni haklı çıkarmıştı.

PIYASA: Kamu Tercih ve Sosyal Tercih yaklaşımlarını karşılaştırdığınızda nasıl bir fark görüyorsunuz?

ROWLEY: Kamu Tercih yaklaşımı özünde pozitif bir yaklaşımdır. Siyaset piyasalarının gerçek hayattaki davranışını inceler. Gerçek hayatı modelleyerek kamu yararı yaklaşımına göre daha iyi tahmin geliştirip geliştiremeyeceğini test eder. Bana göre, bu konuda oldukça başarılı olmuştur. Sosyal Tercih Modeli ise büyük ölçüde normatiftir. Arrow'un sosyal seçim problemi ile başlamaktadır. Arrow burada idealize edilmiş bir anayasaya bakmaktadır ve bu anayasanın belirli rasyonel şartları sağlayıp sağlamadığını incelemektedir. Ve, olumsuz bir cevap vermektedir. Bu nedenle de temel olarak bir olanaksızlık teoremidir. Bu teorem pek çok yeni çalışmaya yol açmıştır. Bunların bazıları gerçekten pek de verimli sonuçlar vermezken, bazıları daha verimli sonuçlar vermiştir. Bunlar temel olarak Arrow'un çıkmazına bir çözüm bulunup bulunamayacağını incelemektedir. Ancak bulamamışlardır. O noktadan sonra teori yeni problemler ortaya çıkarmaya başladı. Bunların en önemlilerinden biri Paretocu liberalliğin imkânsızlığıydı. Bu gerçekten de önemli bir katkıydı. Zira ancak zorlamayla ulaşılan sonuçlar elde etmek mümkündü. Bu nokta Buchanan için oldukça rahatsız ediciydi. Buchanan, klâsik liberal prensiplerden hareketle, özellikle anayasalcılık üzerine olan çalışmalarında karşılıklı rıza ve sözleşmeye dayanan çözümler üzerinde durmaktaydı. Amartya Sen buna karşı çıktı. Buchanan Sen'e karşı düşmanca davrandı. Varsayalım ki, odanın yarısı kölelere sahip olmak istemektedir. Odanın diğer yarısı ise, güçsüz oldukları için kendilerini köle olarak satmaya razıdır. Bu durumda kölelik sözleşmeleri olacaktır. Buchanan'ın böyle bir sistemi onaylamaktan başka çaresi yoktur. Fakat bu Locke'un, haklar ve özgürlüklerin ayrılmazlığı kavramını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Sen, klâsik liberal anlayış ile sözleşmecî (contractarian) yaklaşım arasındaki gerilime dikkat çekmiştir. Bu gerçekten önemli bir gelişme alanı olmuştur. Benim şahsî görüşüm pozitif tarafın daha verimli olduğudur. Bu bize devleti anlamak için çok daha fazla sayıda araç vermektedir. Diğer yandan, normatif taraf entelektüel olarak ilginçtir ama bu taraftan çok önemli çalışmalar çıkmamıştır. Arrow ve Sen'in katkıları gerçekten önemlidir. Bununla birlikte, bunları takip eden binlerce makale ortaya önemli sonuçlar çıkarmamaktadır.

PIYASA: 1970'lere dönersek, o zamanlar Stigler ve Peltzman regülasyonun ekonomik teorisini geliştirmekteydiler. Bu teori Kamu Tercih'i nin bazı argümanlarına yakın durmaktadır. Chicago'nun sizin çalışmalarınıza karşı tepkisi nasıldı?

ROWLEY: Sadece farksızdılar. Eğer Virginia Okulu'na mensup iktisatçılara bakarsanız, Peltzman, Stigler ve diğerlerine çok sayıda atıf yapıldığını görürsünüz. Onların yaptıkları katkılara saygı duymaktayız. Fakat Chicago Okulu mensuplarından Kamu Tercih'i'ne hiçbir atıf yapılmadığını göreceksiniz. Dünyadaki

en zengin okullardan biri olan Chicago Üniversitesi *Public Choice* dergisine abone değildir. Buradan hareketle söylenebilecek şey, iki okul arasında bir derecede karşılık ya da rekabet (rivalry) olduğudur. Bu karşılık/rekabet, Virginia'lıların yargılarını etkilemedi, fakat Chicagoluların yargılarını olumsuz etkiledi. Bu onların bazı önemli katkılardan yeterince istifade edememelerine yol açtı. Sadece bir örnek vermek gerekirse, Peltzman'ın regülasyon modeli 1989'da deregülasyon nedeniyle genişletilmiştir. Peltzman, modelinin deregülasyonu açıklayıp açıklamadığını incelemek zorundaydı. Peltzman, kendi modelini kullanarak havayolları gibi birkaç örneğe baktı. Modeli gelişmelerin bir kısmını açıklarken geri kalanını açıklayamadı. Peltzman, kamu yararından başka bir argüman ileri süremedi. O dönemde Kamu Tercih çalışmaları devam etmekteydi. Barry Weingest ve diğerleri yasamanın doğasını incelemekteydiler. Döngülerin olması gereken bir ortamda neden yasama mekanizmasında istikrar ortaya çıkmaktaydı? Peltzman modelini ele aldılar ve bazı siyasi değişkenler eklediler. Onlara göre deregülasyonun zamanlaması mükemmeldi. Kamu tercihi değişkenlerinin eklenmesi modelin sonuçlarını dramatik şekilde iyileştirdi. Chicagolular bunu asla kabul etmediler.

PİYASA: Chicago Okulu'nun antitröst ve regülasyon yaklaşımları birbiriyle çelişmektedir. Bunların hangisi Chicago'yu daha doğru yansıtmaktadır? Hangisi gerçeğe daha yakındır?

ROWLEY: Chicago Okulu'nun problemlerinin pek çoğu George Stigler'den kaynaklanmaktadır. Stigler çok belirleyici bir kişiydi. Varolan herşeyin etkin olduğuna inanmaktaydı. Etkin olmayan yasalar devam edemeyecekti. Temel olarak, bir tür Pollyanna görüşüne sahipti. Stigler, Posner ve Becker'in üzerinde de belirleyici oldu. Böylece, antitröstün kamu yararına olan iyi bir şey olduğu şeklindeki Chicago yaklaşımına ulaşmaktayız. Eğer problemler varsa bile bunlar hatadan kaynaklanmaktaydı. Stigler'in kendisi hata teorisi üzerine kurulu bir bilim olamayacağını söylemekteydi, ancak, Chicago yaklaşımı tamamen hata teorisi üzerine kurulmuştu. Robert Tollison ve William Shughart Rasyonel Seçim ve Kamu Tercih Teorisi ile Amerikan antitröst uygulamalarını anlayabileceğimizi göstermişlerdir. Bu modelde hata da yer almayacaktır. Bir örnek vermek gerekirse, Amerika'da sadece bir antitrust otoritesinin -Adalet Bakanlığı Antitröst bölümünün olduğu zamanlar ile 1955'ten sonra FTC ile bu kurumun bir koalisyon oluşturduğu dönemi karşılaştıralım. İlk başta tekel vardı. FTC kurulduktan sonra rekabet ortaya çıktı ve 1955'ten sonra tekrar tekel durumuna geçildi. Bu kurumların rekabet ettiği dönemde davaların sayısının önemli ölçüde arttığını görüyoruz. Ayrıca antitröst otoritelerinin davranışı büyük ölçüde hukukçular tarafından belirlenmektedir. Bu avukatlar çok uzun bir süre bu kurumlarda çalışmamaktadır. Bu kurumlarda bir süre çalıştıktan sonra yüksek ücretlerle şirketlere savunma avukatlığı yapmaktadır. Bunu yapabilmek için, büyük davalar yerine kısa sürede bitecek olan kısa davaları tercih etmektedirler. Zira, büyük davalar 10-15 yıl sürebilmekte ve avukatlar bundan bir fayda elde edememektedir. Kamu Tercih Teorisi ve Rasyonel Seçim Modeli'yle bu tür davranışları açıklamak mümkündür. Ancak bunu Stigler türü modellerle açıklamak mümkün değildir.

PİYASA: Profesör Rowley, 1930'larda Hayek ve Keynes arasında liberal düzen üzerine bir tartışma vardı. Benzer bir tartışma 1970'lerde Nozick ve Rawls arasında geçti. Bu ikisinin benzerlikleri hakkında ne söyleyebilirsiniz?

ROWLEY: Tarih boyunca laissez faire ve merkantilizm arasında bir çatışma olmuştur. Bu, sadece ekonomide değil felsefede de uzantıları olan bir tartışmadır. Bu iki tartışmada da gördüğümüz aynı konunun farklı çatılar altında tartışılmasıdır. Hayek'in 1930'larda yaptığı, büyük bunalıma merkantilist gelenek üzerine kurulu bir çözüm getirmeye çalışan Keynes'e klâsik liberal bir cevap vermektir. 1970'lerde ise sosyal sözleşme mekanizmasından hareketle sosyalist bir model oluşturan Rawls ile benzer sosyal sözleşme mekanizmasını minimal devlete ulaştırmak için kullanan Nozick arasında önemli bir entellektüel tartışma geçmiştir. Her ne kadar farklı biçimler olsa da tarih boyunca böyle bir gerilim olmuştur.

PİYASA: Sizin ve Buchanan'ın Rawls'un argümanlarına tepkiniz ne oldu?

ROWLEY: Bu tartışma ben George Mason'a gelmeden önceydi. Alan Peacock ile yazdığımız bir kitapta Rawls'un argümanına temel bir eleştiri getirmiştik. Rawls'un yaptığı bir başlangıç şartı oluşturmaktı. Başlangıçta insanlar ne olduklarını ve ilgi alanlarının ne olduğunu bilmediklerinden bilgisizlik içinde sözleşme pazarlığı yapmaktaydılar. Rawls'un görüşü bireylerin, maximin-minimax mekanizmasını kullanarak sözleşme pazarlığı yapmaya itildiği idi. Biz Rawls'un oyunun doğasını yanlış anladığımızı iddia etmekteydik. Rawls'un teorisi oyunun iki oyuncu arasında oynandığını kabul etmektedir, aynen satranç oyununda olduğu gibi. Burada maximin-minimax işleyebilir. Ancak gerçek hayatta bir de doğa faktörü vardır ve doğa maximin-minimax oynamaz. Buchanan bu fikri ekonomi açısından beğendi ancak o da bir tuzağa takıldı. O zamanlar Buchanan, Geoffrey Brennan ile çalışmaktaydı. Brennan klâsik liberal prensiplere inanmıyordu. Amerika'ya gelmeden önce Avustralya'da İşçi Partisi'ne ekonomik danışmanlık yapmıştı. Brennan Rawlsian yaklaşımla ilgilenmekteydi. Buchanan da bu yaklaşımı beğendi. Ancak onun problemi sözleşmeyi temel alması olmuştur. Herşeyin sözleşmelerle yapılmasını istemekteydi. Ben 1974'te kendisini ziyaret ettiğimde Hobbesian modeli kullanmaktaydı. Bu model özgürlüğü sınırlayan bir yaklaşımdır. Bu modelde, devleti kurmak ve anarşiyi önlemek için sözleşmeler yapabilirsiniz. Buchanan bu sonuçtan çok fazla tatmin olmamaktaydı, çünkü rastgele bir noktadan başlamak mümkündü. Bu boşluğu doldurmak istedi. Bu yaklaşım Buchanan'ın iktisatçılar arasında genel bir kabul görmesine yol açtı. Ancak, artık bu yaklaşımı benimsememektedir. Hatta Rawlsian prensiplere hiç atıf yapmamaktadır. Rawlsian yaklaşım Buchanan ile aramızda bir gerilimin doğmasına neden oldu.

PİYASA: Hâkim iktisadın önemli temsilcileri ve Chicago'dakiler genel olarak klâsik liberal prensiplere inanan insanlar. Ancak, iktisadî analizlerine baktığımız zaman bu prensiplerden oldukça uzaklaştıklarını görüyoruz. Bu özellikle Chicago için ilginç bir tezat oluşturmakta. Meselâ, George Stigler Mont Pelerin Top-

luluğu'nun üyesi, ancak, teknik çalışmalarında bu prensiplerden uzaklaştığını görebiliyoruz. Sizce burada bir gerilim ya da problem söz konusu mu?

ROWLEY: Ben, Friedman ve Stigler arasında büyük bir farklılık olduğunu düşünmekteyim. Friedman gerçek bir klâsik liberaldir. Chicago'nun siyaset analizindeki temel problem, özel piyasalarla ilgili analizi aynen siyaset piyasasında kullanmalarındır. İşlem maliyetlerinin olmadığı ve bilginin maliyetsizce aktığı tam rekabet modeli, Keynes'e karşı çıkarken mükemmel bir şekilde işlemiştir. Fakat bu modeli siyaset piyasasında aynen kullanmak oldukça önemli farklılıkları göz ardı etmeyi getirmektedir. Siyaset piyasalarının temel karakteristiği bölünemezliktir (indivisibility). Siyaset piyasaları birkaç farklı yönde bölünemezdir. Oy düzeyinde bölünemezdir. Çıkar grupları seviyesinde bölünemezdir. Kamu politikalarının sonuçları da bölünemezdir. Meselâ, sadece bir savunma veya bankacılık politikası sahibi olabilirsiniz. Özel piyasalarda ortaya çıkan ayrışmaya burada ulaşamazsınız. İkinci bir fark mülkiyet haklarının yapısından kaynaklanmaktadır. Bunlar siyaset piyasasının özel piyasalardan farklılaşmasını getirmektedir. Stigler için etkin olan etkindir. Meselâ, Becker'in çıkar grupları modelini Olson ile karşılaştırdığımızda, Olson çıkar gruplarının politik sonuçları bozduğunu ileri sürmektedir. Daha güçlü gruplar güçsüzler üzerinde etkili olacaktır. Becker ise çıkar gruplarının birbirleriyle rekabet ettiklerini, kendilerini maliyetsiz bir şekilde dönüştürebildiklerini ileri sürmektedir. Bunlar, daha düşük maliyetli grupları ortaya çıkarmaktadır, dolayısıyla sonuç etkindir. Ben Friedman'ı ayırıyorum. Ben *The Right to Justice* kitabımı yazdığımında bir kopyasını Friedman'a gönderdim. O kitapta Virginia ve Chicago okullarını karşılaştırdım. Friedman bana sert bir cevap yazdı. Cevabında Stigler'in kendisinin en eski arkadaşı olduğunu, Becker'in ise en iyi öğrencisi olduğunu söylemekteydi. Friedman Chicago'dan 1976'da emekli oldu. Çalışmaların çoğu bu tarihten sonra yapıldı. Muhtemelen bunları takip etmiyordu.

PİYASA: Avusturya iktisadı ile Kamu Tercih Teorisi arasındaki ilişki hakkında neler söyleyebilirsiniz?

ROWLEY: Bu çok ilginç bir soru. Her iki yaklaşım arasında önemli tamamlayıcılık var. Özellikle devletin rolüne ilişkin her iki yaklaşım da aynı şeyleri söylemektedir. Her iki okul da devletin çok büyüdüğünü ifade etmekte. Ancak, bu sonuca ulaşmak için oldukça farklı mekanizmalar, metodolojiler kullanılmaktadır. Bununla birlikte aralarında bir gerilim de bulunmakta. Bu gerilim metodolojiden kaynaklanmaktadır. Kamu Tercih Okulu büyük ölçüde neo-klâsik metodolojiyi kullanmaktan bir rahatsızlık duymamaktadır. Denge ve karşılaştırmalı statik analizi kullanmaktadır. Avusturya Okulu iktisatçıları ise daha farklıdır. Onlar bilginin sınırları, belirsizlik ve sübjektivite üzerinde durmaktadırlar. Bu nedenle de objektif verileri kullanmakta pek istekli değildirler. Denge yerine dengesizliği analizlerinin merkezine almayı tercih ederler. Bu iki yaklaşım birleştirilemez değil ama aralarında önemli farkların olduğu da bir gerçek. Buchanan ve diğer bazı iktisatçılar her iki yaklaşımı yakınlaştırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Meselâ, *Cost*

and Choice bu yönde atılmış önemli bir adımdır. Hayek'e baktığımızda, kamu tercihini benimsemediğini söyleyebiliriz. Kamu Tercihi modellerine herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. George Mason'da biz her iki yaklaşımı temel alan programlara sahibiz. Bu programların karşılıklı etkileşimi oldukça verimli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Her iki yaklaşımı biraraya getirmeye yönelik çalışanların başında Peter Boetke gelmektedir.

PİYASA: Türkiye gibi ülkeleri düşündüğünüzde klâsik liberal bir sistemin temel prensipleri neler olmalıdır?

ROWLEY: Bu meseleye yaklaşırken dikkatli olmak gereklidir. Karşı karşıya kalınan bir gerçeklik problemi var. Şimdi karşı karşıya kalınabilecek olan probleme bir örnek vereyim. Vaclav Klaus Çek Cumhuriyeti'nin başbakanıydı. Yeraltı hareketine katılmıştı ve Hayek'in önemli bir takipçisiydi. Mont Pelerin Topluluğu'nun da bir üyesi olan Klaus, Mont Pelerin'de yaptığı konuşmalarda Hayekçi 'kuralların evrimi' kavramını savunurdu. Fakat bir gün aniden hükümetin yazılı bir anayasa yapacağını söyledi. Bu gayet normaldi, fakat Hayekçi bir yaklaşım değildi. Hayekçi bir çerçevede anayasa evrim içinde oluşmalıdır. Klaus 'bunun için zamanımız yok' dedi. Geçiş sürecindeki ekonomilere baktığımızda önümüzü uzun vadeli olarak görmemiz her zaman mümkün olmayabilir. Ben size genel prensipleri söyleyebilirim, ama Türkiye için bu kurallar tam olarak anlamlı olmayabilir. Ben Türkiye'nin durumunu şöyle görüyorum, doğru veya yanlış olabiliyorum. Demokrasiye doğru bir hareket geçmişten bugüne yaşanmakta. Fakat bu gerçek bir demokrasi değil çünkü Atatürk'ün seküler pozisyonu ve İslâm dini arasında da temel bir çatışma var. Ordu Atatürkçü sekülarizmi destekliyor. Ordu ayrıca Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olmasını istiyor. Fakat İslâmcı fundamentalistlerin bazıları bu görüşü benimsemiyorlar. Eğer İslâmî unsurları ağır basan bir hükümet gelirse ordu müdahale etmektedir. Ankara'yı gezerken yasama organının fiziki olarak ordu tarafından çevrilmesi beni çok etkiledi. Ordunun etkinliğinin daha açık bir göstergesini bulmak zordur. Böyle bir sistemde, klâsik liberal bir sisteme geçiş için neler yapılabilir? Sistemi klâsik liberal prensiplere yönlendirecek önemli bir adım, eğitim alanında yapılacak katkılardır. Temel olarak ibadet özgürlüğü evrensel ibadet demek değildir. Bu sadece izin verme, kabullenme anlamını taşımaktadır. İyi bir örnek türban konusudur. Görünürde büyük tartışma var. Ordu türbanı istemiyor ve onu destekleyen parlamento İslâmî topluluğu bu kararıyla üzmektedir. Bu meselede İslâmî çevre haklı gözükmektedir. Okullarda bireylerin türban takmasından herhangi bir zarar ortaya çıkmamaktadır. Bu bireyler taktıkları türban ile başka kimselere zarar vermemektedir. Onların bunu yapmasını engellemek bir zorlamadır. Bununla birlikte, evrensel olarak okullarda türbanın olmasını istemek başka bir şeydir. Amerikan sistemindeki kilise ve devletin ayrılması burada çok önemli bir prensip olmaktadır. Eğer güç sahibi elit, temel İslâmî yaklaşımın batılılaşmaya karşı bir engel teşkil etmediğini hissederse, ordunun toplumu kontrol etmesi daha zor olacaktır. Bu durumda klâsik liberal prensiplere yönelmekte önemli bir aşama kaydetmiş olacaksınız. Ancak bu gerçekleştirilmesi

oldukça güç bir şey. Türkiye Suriye ya da Filistin değil. Türkiye gençlerin ve çocukların büyük ölçüde doktrinal eğitim aldıkları ülkeler arasında değil. Meselâ, Pakistan'da küçük çocuklar 6-7 yaşlarında sadece medreselerde mollalardan eğitim alabilmektedir. Bu oldukça tehlikeli bir şey. Fakat Türkiye bu durumda değil, dolayısıyla eğitim muhtemelen başarılı olacaktır. Bir diğer problem daha var. O da eğitilmiş ve az eğitilmiş olanların ayrışması. Az eğitilmiş olanların sayısı daha fazla. Fundamental İslâm 13. yüzyıldan bu yana gerçek anlamda bir evrim ya da gelişme göstermedi. Temel olarak, mollalar 10. yüzyıl değerlerini empoze etmeye çalışıyorlar. Hristiyanlıkta, katoliklik için bu doğru olabilirdi. eğer Martin Luther ve protestanlık ile birlikte din rekabete açılmamış olsaydı. Bu rekabet Hristiyan dininin evrimine yol açtı, böylece modern topluma daha fazla adapte olmuş bir şekil aldı. Önemli İslâm bilginlerine İslâm'ın temel kaynaklarını yeniden yorumlamak yolunda önemli bir rol düşmekte. Ben Kuran konusunda uzman değilim, ancak Kuran'ın bu yeniden yorumlamaya kapalı olduğuna inanmıyorum. Diğer önemli bir katkı Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi ile sağlanacaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme konusunda geri kalmasındaki önemli nedenlerden biri Fundamental İslâm'ın Türkiye'de canlanması. Türkiye'den gelen insanların Avrupa'da benzer problemler yaratmasını istemiyorlar. Durumu kontrol eden orduyu güçlü ve etkili kılan temel sorunlara çözüm bulmadan serbest piyasa ve klâsik liberal bir sisteme geçiş oldukça zor gözükmemekte. Daha da ötesi Amerika orduyu destekliyor çünkü istikrarsızlık istemiyor.

PIYASA: Sizce, 11 Eylül klâsik liberal prensiplerin global dünyada uygulanması açısından bir dönüm noktası oluşturmakta mıdır?

ROWLEY: 11 Eylül'ün klâsik liberalizmin önemi açısından bir trajedi olduğunu düşünüyorum. Amerika klâsik liberal prensiplere en yakın ülkeydi. 11 Eylül'ün sonucu, özgürlüğün baskı altına alınmasıyla anarşik düzen arasında ortaya çıkan bağlantıdır. Amerikan halkında yaygın bir korku var. New York ve Washington halkı arasında bomba korkusu yaygın bir şekilde var. İnsanlar tehlikenin farkında. Her hükümet bu yaygın korkuya cevap vermek zorunda. Devletçi düşünce sahiplerine bu durum daha büyük devlete sahip olmak için fırsat vermekte. Peki bu Amerikalıların veya Amerikan hükümetinin Müslümanlara karşı tavrını değiştirir mi? Genel olarak hayır diye cevap verebilirim. Başkanın bu konuyu iyi işlediğini düşünüyorum. Başkan problemin İslâm değil terörizm problemi olduğunu açıkça halka ifade etti. Bu, meselenin Amerika'dan görünümü. Bununla birlikte, beni oldukça rahatsız eden bir konuşma da dinlediğimi ifade etmeliyim. Konuşmacı, radikal İslâmcı biriydi, saldırgan biçimde kabaydı ve Amerika'nın kasten Afganistan'daki sivilleri hedef aldığını, Taliban'ın çok iyi insanlar olduğunu, meşru bir hükümetin düşürüldüğünü ve şimdi İslâm karşısında bir savaş içinde olduğumuzu söylemekteydi. Bunu dinlemek benim için iyi oldu. Eminim ki, bu Mısır'da, Suudi Arabistan'da konuşulanlarla aynı. Bu, bizi Amerika ve İslâm arasındaki ilişkinin düşmanca olduğu noktasına getirmekte. Meselâ, 11 Eylül'den birkaç gün sonra bir restoranda yemek yiyordum

ve garson “Niye bu insanlar bizden nefret ediyor, biz onlara yardım ediyoruz, onlar bizden nefret ediyor”, diye ağlamaktaydı. Yaşamlarını iyi bir şekilde sürdüremeyen, yolsuzluk içinde olan bir devlete sahip olan toplumlarda başkalarını suçlamak devlet tarafından da çoğu zaman desteklenen bir politikadır. Meselâ, Amerikanın önemli bir müttefiki olan Mısır’da devlet, basını Amerikan karşıtlığını teşvik etmektedir. Benzer bir durum Suudi Arabistan için de geçerlidir. Bu ülkeler yolsuzluk içindeyken ve rant arama ve çıkar grupları yüzünden geri kalmaktayken, eğitimsiz bir toplumu dış baskıların varlığına yönlendirmektedir. Bu iç politikayı rahatlatan bir unsurdur. 11 Eylül, bu açıdan, klâsik liberal prensipler için feci bir durum ortaya çıkarmıştır. Amerika’dan nefret edenlere fırsat vermiştir. Böyle bir durumda şanssız olan ise İsrail ve Filistin’in bu durumdan istifade etmek istemeleridir. Bu da durumu daha kötü hale getirmektedir.

PİYASA: Sayın Rowley, Avrupa Birliği’ni klâsik liberal prensipler açısından değerlendirirsek neler söyleyebilirsiniz?

ROWLEY: Durum nereden geldiğinize göre değişir. Eğer Hong Kong’tan geliyorsanız, yanlış yolda olduğunuzu söyleyebilirim. Eğer Türkiye’den geliyorsanız, doğru yöndesiniz diyebilirim. İngiltere’den geliyorsanız da yanlış yöndesinizdir. İngilizler sadece tek taraflı serbest ticareti kabul etselerdi daha iyi durumda olabilirdi, zira daha iyi bir yasal sisteme, anayasaya ve daha küçük bir devlete sahipler, dolayısıyla Brüksel tarafından boğulacaklar. Bu her zaman Roma veya Brüksel sorusudur. Roma daha ziyade serbest ticaret boyutlarını ön plana çıkarırken, Brüksel bürokrasiye işaret etmektedir. Önce Avrupa Komisyonu sonra Avrupa parlamentosu kuruldu. Dolayısıyla Avrupa parlamentosu zayıf olacaktır. Yasama zayıf, yönetim ve bürokrasi güçlü olacaktır. Bu da rant-aramaya önemli bir fırsat verecektir. Hali hazırda klâsik liberal prensiplere sahip bir ülke için bu durum olumsuz sonuçlar doğurabilir. Fakat, Türkiye için sonuç olumlu olacaktır. Sadece piyasalara değil, medeniyete ulaşma anlamında da olumlu olacaktır. En önemli nokta ise, Batı medeniyetinin Doğu medeniyetine olan üstünlüğü, sadece kurumların önemli olduğu düşüncesidir. Bireylerin kendi bireysel çıkarlarının ötesinde ve üstünde davranmalarını bekleyemezsiniz. Bireyleri sosyal açıdan faydalı alanlara kanalize etmek için belirlenmiş ve açık oyun kurallarına sahip olmalısınız. Siyasetçilerin ahlâklı bir biçimde veya kamu yararına çalışmalarını nasıl sağladığınız gibi sorular çok anlamlı değildir. Amerikan tecrübesine bakalım, Kongreye yeni bir temsilcilerin geldiğini düşünün. İlk dönemlerinde meslektaşlarından daha iyi şeyler yapabilirler. İkinci ve üçüncü dönemlerinde aynen diğerleri gibi davranacaklardır. Dördüncü dönemlerinde ise daha kötü olacaklardır. Çünkü sadece kurumsal teşviklere cevap vermektedirler.

PİYASA: Rant-arama faaliyetlerinin Avrupa Birliği’ne girilmesi durumunda azalmasını mı beklemeliyiz yoksa artmasını mı?

ROWLEY: Azalacağını düşünüyorum. Türkiye çok ciddi bir rant-arama ve rant-sağlama problemiyle karşı karşıya. Siyasetçiler şirketlere özel anlaşmalar sunacaklardır, meselâ enerji sektörünün deregülasyonunda olduğu gibi. Enron ser-

best piyasa fiyatlarının iki-üç katı fiyatlar elde etmek için milyonlarca belki milyarlarca doları siyasetçilere ödedi. Bu paranın İsviçre bankalarındaki hesaplara gittiğini söyleyebiliriz, Avrupa Birliği'nin daha iyi bir yasal sisteme sahip olduğunu kabul ettiğimizde, yasal entegrasyon daha etkin bir sistem getirecektir.

PİYASA: Türkiye gibi bir ülkede klâsik liberal prensiplerin uygulanması ne şekilde olmalıdır. Aşamalı bir süreç başarılı olabilir mi?

ROWLEY: Bu, aşamalı bir süreç içerisinde gerçekleşmelidir. Güçlü elitleri birden elimine etmek mümkün olmayacağı için, aşamalı bir süreçte rant-arama faaliyetleri azaltılabilir. Buna mükemmel bir örnek İngiltere'de Thatcher dönemidir. 1979'da sendikalar aşırı derecede güçlüydü. Büyük grevler olmaktadır. Başbakan Callaghan sendikalar karşısında güçsüzdü. Thatcher geldiğinde sendikaları doğrudan karşısına almadı. Muhafazakâr parti 1974'te bunu yapmaya çalışmış ve başarılı olamamıştı. Adım adım ilerlemeyi tercih etti. İlk büyük adımı, Kamu Lojmanı (public housing) sektörünü sosyal olmaktan çıkarmak oldu. Bunları piyasa fiyatından sattı. Sonra sendikaları zayıflatacak olan adımları yavaş yavaş attı. Diğer bir faktör millileştirme derecesiydi. Etkinlik kriterini temel alan büyük bir kampanya başlattı. Kısaca yöntem aşamalı olmalıdır. Bu yapı fikirler üzerine kurulmalıdır. Thatcher filozof değildi. Fakat, Hayek ve Friedman'ı biliyordu. Onların fikirleri olmasaydı, Thatcher bir başlangıç noktası bulamayacaktı. Kamu Tercih Okulu olmasaydı, bu fikirleri uygulayacak herhangi bir mekanizma söz konusu olmayacaktı. Fikirler önce gelir ancak bu fikirlerin dikkatli uygulanması gereklidir. Kamu tercihinin güzelliği, size ne yapmak gerektiğini söyleyebilmesidir. Bu ülkede pek çok uluslararası şirket halihazırdaki düzenlemelerle oldukça rahattır, zira iyi anlaşmalar elde etmektedirler. Siyasî sistemin bozuk yapısı yüzünden kârlı anlaşmalar yapabilmektedirler. Eğer dünya fiyatlarının iki-üç katı enerji fiyatları varsa bu sanayileşmeyi geri bırakacaktır. Böyle bir endüstri rekabetçi bir yapıya sahip olamaz. Eğer dinî problemi klâsik liberal prensiplerin esas alındığı bir platforma getirebilerseniz, ekonomiyi deregüle edebilirsiniz, Avrupa Birliği'ne girme şansınızı hemen artıracaksınızdır. Bu evrim süreci içinde ordu da ekonomiye ve siyasete müdahale etme durumunda kalmayacaktır. Zira sisteme yönelik bir tehdit söz konusu olmayacaktır.

PİYASA: Amerikan üniversitelerinde klâsik liberal anlayışın yeri nedir?

ROWLEY: Azınlık durumunda olduklarını söyleyebilirim. 1950'lerden bu yana bir artış olduğu söylenebilir. Bu da sadece fikirler yoluyla değil, tecrübenin de yardımıyla olmuştur. İnsanlar tecrübeden öğrenirler. Keynezyenizm öldüğünde yukarı eğimli Philips eğrisiyle karşılaştık. Artan işsizlikle beraber artan enflasyon vardı ve insanlar bunun çok saçma olduğunu düşünüyorlardı. Katı bir şekilde Keynezyen olan iktisatçılar bile şüpheye düştüler. Hâlâ Amerikan iktisatçılarının çoğu ortanın solundadır. 1965'te kim Ronald Reagan'ın Amerikan başkanı olacağını düşünebilirdi, aynı şekilde Margaret Thatcher'm. Bu, klâsik liberal prensiplerin ağır bir şekilde yayılmasıyla oluştu. Türkiye bu açıdan daha zor durumda, zira önemli bir gelenek var. Fakat bunu yapmazsanız hiçbir şansınız olmaya-

olmayacaktır. Eğer özgürlük ateşini siz taşımazsanız, kim taşıyacak. İyimser olmak gerekir. Kim 1988'de bile Rusya'nın çökeceğini düşünüyordu. Eğer sistem içeriden çürümüşse, bir noktada fırsatlar ortaya çıkacaktır. Eğer ben Türkiye'de olsaydım, altyapının Avrupa Birliği'ne giriş için hazır olması yönünde elimden geleni yapardım. Bu sizin tek iyi şansınız. Çünkü demokrasinin çalışması için kuvvetler ayrılığına sahip olmalısınız. Avrupa Birliği bunu size sağlayacaktır. Çünkü Üst Mahkeme (Supreme Court) artık bu ülkede olmayacaktır.

PİYASA: Profesör Rowley çok teşekkür ederiz.

ROWLEY: Ben teşekkür ederim.

28. 04. 2002, Kapadokya Inn Oteli, Kapadokya, saat 9.30, mülakat Fuat Oğuz ve Turan Yay tarafından yapılmıştır

Liberal Düşünce Topluluğu'ndan Yakında...

İfade Özgürlüğü: Felsefî Bir İnceleme

Frederick Schauer

www.liberal.org.tr